

RAZGLEDI**RAZVOJ OKOLJSKE MISELNOSTI V SLOVENIJI**

AVTORICA

Katarina Polajnar Horvat

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
katarina.polajnar@zrc-sazu.si

UDK: 911.3:502.12(497.4)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Razvoj okoljske miselnosti v Sloveniji

Okoljska zavest je del splošne družbene zavesti. Vzpostavlja se vzporedno z razvojem družbenopolitičnega sistema v državi. Pomembni družbenotranzijski procesi se namreč zrcalijo v spremembah vrednot celotne družbe. Posameznikov odnos do okolja je tesno povezan z družbenim odnosom do okolja. Na oblikovanje okoljske miselnosti v Sloveniji in posameznikova stališča so v preteklih štirih desetletjih odločilno vplivale družbene norme in vrednote ter zakonodajne omejitve. S pregledom političnih in družbenih dogajanj na slovenskih tleh v preteklih štirih desetletjih smo izluščili glavne mejnike za prehajanje iz antropocentrično usmerjenega sistema vrednot k ekocentrično naravnemu družbenemu razvoju.

KLJUČNE BESEDE

okoljska zavest, vrednote in norme, trajnostni razvoj, tranzicijski proces, politični in družbeni sistem, Slovenija

ABSTRACT

The development of environmental awareness in Slovenia

Environmental awareness which is today defined as part of the common awareness of the society was established parallel to the development of the social and political system of the country. Important social transition processes are reflected in changes in the values of society as a whole. Each individual's appreciation of the environment is in close connection with society's appreciation of the environment. The formation of environmental awareness in Slovenia was in the past four decades influenced by social norms and values as well as legislative regulations. The overview of all political and social events on the Slovenian soil in the past four decades gave a general picture of main factors, which paved the way for the future transition from the anthropocentrically based system of values to the ecocentrically based social development.

KEYWORDS

environmental awareness, values and norms, sustainable development, transition process, political and social system, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 28. avgusta 2009.

1 Uvod

Čeprav se vsi zavedamo, da so človekove dejavnosti povzročajo večino okoljskih degradacij, je odnos človeka do okolja pogosto spregledan. Nenazadnje je prav človekovo delovanje in njegova miselnost kritična prvina pri nastajanju in reševanju različnih okoljskih problemov. Dolgo časa je preteklo, preden se je človek začel resno zavedati, da s takšnim brezbriznim odnosom do okolja ogroža lastno eksistenco.

V raziskavi skušamo ugotoviti, kateri so tisti mejniki, ki so odločilno pripomogli k oblikovanju okoljske zavesti prebivalcev Slovenije. Menimo namreč, da negativnega odnos do okolja ni mogoče reševati izključno s pomočjo razvoja okoljskih znanosti in okolju prijazne tehnologije, ampak predvsem s spremembo vrednot in miselnosti ljudi. Temeljna hipoteza se glasi, da na oblikovanje okoljske miselnosti posameznika vpliva mnogo dejavnikov, med katerimi so nedvomno pomembne družbene norme in vrednote ter zakonodajne omejitve, ki vplivajo na stališča do dejavnosti. Družbene vrednote in norme so v veliki meri odvisne od družbeno političnih razmer v državi. Te namreč vplivajo na delovanje družbe, ki se nezavedno ali zavedno prilagaja političnim smernicam v načinu življenja in mišljenja. Pomembni družbeno tranzicijski procesi se zrcalijo v spremembah vrednot celotne družbe (Musek 2000). Pregled prehoda iz antropocentrično usmerjene družbe v ekocentrično družbo, usmerjeno v sonaravni razvoj, in priprava predlogov možnih usmeritev za nadaljnje izzive zahtevata širši vpogled v ozadje preteklih razmer družbenega in političnega razvoja v Sloveniji.

Okoljsko zavest opredelimo kot del splošne družbene zavesti, mnenja o okolju so povezana z družbenimi mnenji, okoljsko ravnanje in okoljski življenjski stil je del splošnega življenjskega stila. Definicija ekološke miselnosti v okviru izenačitve z okoljsko zavestjo opredeljuje ekološko miselnost kot spoj kognitivnih, emotivnih, vrednotnih in motivacijskih dejavnikov. Razvoj okoljske zavesti privede do temeljnega preobrata v načinu odnosa do okolja in njegovega zaznavanja. Okoljska zavest ima namreč več razsežnosti: spoznavno, teoretično, vrednotno, socialno, zgodovinsko, politično in subjektivno (Razvoj okoljske ... 2009).

Začetki temeljev etičnega antropocentrizma so povezani z monoteizmom ali politeizmom, ki je postavljaj človeka v središče, izključeval pa je naravo in vsa živa bitja, so se vzpostavili v okviru poljedelsko-živilnorske kulture ter monoteistične religije. Nastala je zavest, da je narava namenjena človeku. Narava kot divjina je bila namreč videna kot sovražnik človeka, kot nekaj neurejenega, nerazumljivega, kaotičnega. Ta kaos in nered pa je bilo treba urediti in pokoriti. Veljala je miselnost, da je človek, ki ga je bog obdaril z razumom in voljo nekaj višjega, izvzet iz narave. Edino človek je bil tisti, ki si je lahko naravo podredil, saj mu je bog izročil naravo, da z njo gospoduje. Človeka je čakalo večno življenje v onostranstvu, ne pa v realnem svetu in minljivosti narave (Kirn 2004).

Med vzponom modernega, industrijskega obdobja so države in njeni voditelji iskali poti za dosego čim boljšega standarda, hkrati pa so pozabljali, da bodo s takšnim ravnanjem okolju prizadejali ogromno škodo. Naravni viri so bili v tržnih odnosih spremenjeni v blago. Takratni odnos družbenega sistema do narave ni bil v nasprotju z rastočim tržno usmerjenim odnosom do narave. Celo vse bolj je bil podprt z znanostjo in tehnologijo. Med hitro industrializacijo je veljala miselnost človeške vladavine nad naravo, da lahko s pomočjo znanosti in tehnike postanemo gospodarji narave in uživamo njene sadove (Descartes 1957). Filozof Bacon je spodbujal ljudi, naj naravo izkoriščajo do meje, ki jo dopuščata bog in njegova dobrota. Še globlje v antropocentrično miselnost vladavine človeka na naravo je posegal filozof Fichte, ki je pozival ljudi na medsebojno spravo, da pa naj se z združenimi močmi borijo proti naravi (Kirn 2004).

Razvoj znanosti in tehnologije je človeštvu omogočil veliko prednosti, hiter napredek, lažje, hitrejša in udobnejša življenje. Zato še danes vse prevečkrat pozabljamo na negativne strani tega razvoja, ki pa jih ni tako malo. Če samo pomislimo na razvoj transporta, industrije, gradbeništva, energije, mest in naselij, turizma ter drugih dejavnosti, ki za seboj puščajo ogromne količine odpadnih snovi v okolju, kmalu ugotovimo, da so negativne strani razvoja prav tolikšne, če ne še večje, kot njegove pozitivne strani. Industrijska revolucija je omogočila razvoj novih tehnologij in proizvodov, ki človeku lajšajo

življenje, na drugi strani pa produkcija in potrošnja povzročata nastanek stranskih učinkov, ki jih nihče ni predvideval. Želja vsakega posameznika je čim večji zaslužek od nekega naravnega vira.

Zametki nove ekocentrične vrednotne zavesti so nastali konec šestdesetih in sedemdesetih let dvajsetega stoletja z razvojem modernega okoljevarstvenega in naravovarstvenega gibanja. Takrat so aktivistični posamezniki začeli opozarjati na vplive ekonomskega razvoja. Začetki objavljavanja raziskav, ki so pričala o posledicah okoljskih degradacij na celotno biosfero, so sprožile številne javne polemike in nasprotovanja. Posamezni okoljski aktivisti, ki so opozarjali na anomalije v okolju, so bili s strani odločevalcev največkrat zatirani. Očitali so jim pomanjkljivost metodoloških znanj ter nezadostno argumentiranost sklepov (Smrekar 2006). Pogoste obtožbe in zatiranje aktivistov za varstvo okolja ni odvrnilo od nadaljnega opozarjanja na nujnost sprememb v nadaljnjem razvoju celotne družbe. Z namenom združenja moči in širjenja okoljske zavesti so nastali zametki nove družbenovrednotne paradigme, ki je primeren miselni in vrednotni okvir za varovanje okolja (Kirn 2004).

Proti koncu dvajsetega stoletja in na začetku enaindvajsetega stoletja, med družbeno tranzicijo, so začele nastajati nove oblike miselne enotnosti človeka z naravo. Preoblikujejo in ukinjajo se namreč temeljne značilnosti industrijskega razumevanja narave. Današnji čas lahko označimo kot ekološki prehod na poti k ekološki trajnostni družbi. Nastajajo spremenjene, nove oblike duhovne enotnosti človeka z naravo. Pretekli podrejeni odnos človeka do narave se presega z oblikovanjem ekocentrične zavesti. Spreminja se odnos do narave in vseh živih bitij, ta postaja tudi predmet moralne presoje. Človeka se vključuje v evolucijo življenja in narave (Kirn 2004).

2 Pregled literature preučevanj varstva geografskega okolja v Sloveniji

Slovenski geografi so že zgodaj poudarjali pomen varstva okolja in njegovih sestavin. V začetnem obdobju opozarjanja na čezmerno okoljsko obremenjevanje je Milan Orožen Adamič objavil članek z naslovom *Kako naj vrednotimo pokrajino?* (1970). Kmalu za tem so v *Zeleni knjigi o okolju* (1972) sodelovali trije geografi. Franc Habe in Vladimir Klemenčič sta prispevala članka v uvodnem delu o Zemlji, Milan Orožen Adamič pa je bil soavtor poglavja *Virov in literature*. Kasneje je Radinja (1974) poudarjal varstvo in urejanje celotnega okolja z njegovimi naravnimi in antropogenimi sestavinami. Eden izmed tistih, ki je pri varstvu okolja poudarjal predvsem varstvo in zaščito narave, je bil geograf Ilešič (1979). Ukvarjal se je z zaščito fiziološko zdravega življenjskega okolja, varstvom kmetijske zemlje, zaščito naravnih bogastev ter antropogenih in kulturnih sestavin okolja. Leta 1985 je Dušan Plut izdal knjigo *Za ekološko svetlejši jutri*, kjer je poudaril nujnost sprememb osnovne strategije družbenega razvoja. Z objavo *Knjige Slovenija – dežela ali pustinja* (1987) je opozoril na propadanje okolja v Sloveniji in prostorsko-ekološka protislovja družbenega razvoja. Z nakazanim tragičnim naslovom dela je avtor želel izpostaviti negativen odnos do okolja, ki nas lahko vodi v njegovo uničenje. Samoupravni socializem je naravo namreč še bolj degradiral kot kapitalizem. Leto kasneje je objavil knjigo *Belokranjske vode* (1988), kjer je celovito predstavil problematiko onesnaženosti belokranjske Krupe s polikloriranimi bifenili (PCB). Seznanitev javnosti o omenjeni problematiki onesnaževanja pomembnega vodnega vira in s tem ogrožanja zdravja ljudi je bil največji mejnik oziroma povod za začetek javnega opozarjanja na onesnaževanje okolja v Sloveniji. Proti koncu devetdesetih let Plut (1997) objavi svoje delo *Slovenija na križpotju*, kjer je opozoril na potreben velik premik pri razvoju varstva okolja. Poudaril je neizbežnost prehoda od antropocentričnega k ekocentričnemu pojmovanju okolja ter trajnostnega razvoja.

Kmetijsko obremenjevanje okolja in agrarnogeografskime zaničnosti slovenskih pokrajin z vidika varstva okolja je preučevala Irena Rejec Brancelj (1999). V svojem delu je obravnavala kmetijsko degradacijo okolja v energetski luči. S problematiko agrarnega obremenjevanja okolja na Slovenskem se je ukvarjala tudi Barbara Lampič (2002). Leta 2004 je Plut objavil delo s provokativnim naslovom *Zeleni planet?*, ki celostno obravnava krizo planetarnega ekosistema in opozarja na nujnost prehoda k sožitju z naravo ter okoljski etiki. Katja Vintar Mally (2006) je na področju varstva okolja prispevala

pomembno delo, ki opozarja na okoljevarstvena in socialnogeografska protislovja držav v razvoju ter meje rasti razvoja.

Pri varovanju okolja je pomemben člen predvsem človek s svojim vedenjem in odnosom do okolja. Okoljska zavest je odvisna od mnogih dejavnikov, katerih vpliv je zaradi medsebojne prepletenosti in součinkovanja izredno zapleten in kompleksen. Z dejavniki, ki vplivajo na okoljsko zavest ter človekov odnos do okolja, je bil v geografski literaturi prisoten že zgodaj. Špesova (1998) se je ukvarjala z degradacijo okolja kot dejavnika diferenciacije urbane pokrajine ter vplivom degradiranega okolja na človeka. Delo preučuje človekovo razumevanje, zaznavanje in sprejemanje okoljskih problemov, skozi katere se oblikuje človekov odnos do okolja. V varstvo okolja in okoljsko ozaveščanje v Šaleški dolini se je že zgodaj usmeril Emil Šterbenk. Leta 1998 je objavil magistrsko delo Premogovniške ugreznine in ojezeritve v Šaleški dolini ter varstvo okolja (1998) v katerem je osvetlil vpliv premogovništva na takajšnje okolje ter opozoril na nujnost prihodnjega sonaravnega razvoja Šaleške doline. Kasneje je nastalo pomembno delo na področju okoljskega ozaveščanja. Smrekar (2006) se je namreč ukvarjal z odnosom ljudi do pitne vode, ene izmed najpomembnejših dobrin današnjega časa. V svojem delu je ugotovil, da je ozaveščenost tesno povezana s socialnoekonomsko sestavo prebivalcev ter z učinkovitim, dolgotrajnim informiranjem in izobraževanjem (Smrekar 2006).

3 Družbeno politične odločitve v slovenskem prostoru

Začetki zavzemanja za trajnostni policentrični razvoj, kjer je prvič poudarjena tudi okoljska komponenta, segajo na konec šestdesetih in začetek sedemdesetih leta 20. stoletja. Takrat je bila objavljena publikacija dialogov z naslovom Lačni in siti Slovenci (1969), ki opozarja na socialne razlike v družbi, ki postajajo vse večje. Opozarja na nefunkcionalnost družbenogospodarske ureditve, ki bi jo bilo treba preurediti s primernimi gospodarskimi, družbenimi, kulturnimi in političnimi posegi.

Prve težnje po uveljavitvi varstva okolja v družbeno politično dogajanje so se pojavile v sedemdesetih letih 20. stoletja. Razmere v okolju so se namreč začele poslabševati po 2. svetovni vojni in dosegle svoj vrh proti koncu šestdesetih let. Pojav zametkov okoljskih tem v začetku sedemdesetih let je bila neposredna reakcija na slabo stanje v okolju. V našem prostoru je bil viden preobrat v postopnem odpiranju družbe in kritičnem razmišljanju o njej.

Leta 1970 so predstavniki Prirodoslovnega društva Slovenije prvič sodelovali ob Evropskem letu varstva narave. V okviru sodelovanja so se posvetili stanju okolja v Sloveniji in Konferenci Združenih narodov o človekovem okolju v Stockholmu. V ta namen je bila izdana Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji (1972). V njej so številni strokovnjaki želeli prikazati škodo, ki smo jo Slovenci povzročili svojemu okolju. Leta 1972 so se v Stockholmu prvič zbrali predstavniki 113 držav na Prvi konferenci Organizacije združenih narodov o človekovem okolju. Takrat so spoznali, da je treba okoljske probleme reševati z vključevanjem okoljevarstva v politiko (Smrekar 2006).

Vzporedno z načrtnim zavzemanjem za varstvo okolja je bila leta 1971 ustanovljena Skupnost za varstvo okolja Slovenije. Glavni pobudniki za njeno ustanovitev so bili Aleš Bebler, Vladimir Pavšič (Matej Bor) in Jelka Kraigher. Bili so siloviti borci za varstvo okolja in ljubitelji narave. Aleš Bebler se je že kot predsednik jugoslovanskega sveta za varstvo in razvoj človekovega okolja boril za temeljne pravice človeka in okolja, v katerem živimo.

Čprav so se naravovarstveno usmerjeni posamezniki v sedemdesetih letih zavzemali za uveljavitev okoljevarstvenih tem v družbenopolitično življenje, pa se takratni komunistični družbeni sistem in njegovi predstavniki niso vidno zavzemali za vključevanje varstva okolja v svojo socialistično in komunistično vizijo. Največja ideološka ovira, ki je preprečevala prehod iz industrijske, antropocentrično usmerjene družbe v ekocentrično je bila v tem, da imajo ekološki problemi izoliran naravoslovno-tehnični značaj in da ne posegajo na vse ravni tako političnega kot gospodarskega in družbenega življenja. Čprav je treba pri tem povedati, da so bili nekateri posamezniki, privrženci komunističnega režima,

praktično in miselno-teoretsko okoljsko angažirani (Pasti razvoja 1985). Eden izmed vzrokov za neeko-centrično miselnost je bilo poddržavljanje privatne lastnine. Ljudje, ki jim je bila odvzeta njihova lastna posest, so se v manjši meri zavzemali za varovanje poddržavljene posesti, kot ljudje, ki so gospodarili z lastno posestvijo.

Prehod iz sedemdesetih v osemdeseta leta 20. stoletja so zaznamovale množične frustracije in pretrenost ljudi zaradi sprememb, ki so nastajale v njihovem življenju. Želja po osvobajanju vsakršnih pritiskov je bila velika. Ljudje so vedno bolj tonili v apatijo, kar je bilo vidno z vrednotenjem sveta okoli sebe.

Resneje se je pri nas o okoljski problematiki začelo opozarjati proti sredini osemdesetih let. V Sloveniji, ki je bila takrat še del Jugoslavije, so si posamezniki in različne nevladne organizacije usklajeno prizadevali prebuditi zavest o pomenu varstva okolja med ljudmi in pristojnimi državnimi organi. Hubert Požarnik je leta 1984 kot ekološko zaveden posameznik objavil knjigo *Alternative*, kjer zagovarja pomembnost uveljavljanja zelenih aktivistov v politiki. Poudarjal je idejo o prebujajoči se demokraciji, ki postavljala v ospredje ekološka vprašanja. Po njegovem mnenju je alternativa le ekonomija narave. Takrat so se začela pojavljati prva civilna gibanja. Med njimi je bilo ustanovljeno tudi ekološko gibanje. V radikalnih medijih so se začele pojavljati okoljske teme, ki so pritegnile tudi širši krog ljudi.

Najpomembnejši dogodek, zaradi katerega se je ustanovilo ekološko gibanje, je bila afera belokranjska Krupa. Leta 1983 so namreč analize rečne vode Krupe pokazale 400-kratno prekoračeno mejno vrednost polikloriranih bifenilov v vodi (Plut 1988). Vzrok za to je bilo odlaganje odpadnih kondenzatorjev v kraške vrtače okoli izvira Krupe, ki je največji kraški izvir in hkrati poleg Kolpe najpomembnejši vodni vir za tamkajšnje območje. Zavedanje, da odlaganje izredno nevarnih odpadkov v okolje močno ogroža zdravje tamkajšnjih prebivalcev, je spodbudilo Dušana Pluta, da je s pomočjo in podporo Božidarja Flajšmana v belokranjskem mladinskem časopisu *Razmerja* objavi članek o omenjeni problematiki. V njem je poleg opozarjanja na ekološko katastrofo, ki se dogaja na območju Bele krajine, opozarjal predvsem na dejstvo, da je socializem kot sistem tisti, ki uničuje zdravje ljudi in dopušča okoljske anomalije. Za takratni čas je bila objava članka velik pogum. Pritiski takratne politike so bili tako močni, da so omenjeni posamezniki potrebovali celo osebno zaščito, ki so jo dobili prek Russillovega sodišča oziroma Vladimirja Dedičerja (Mehle 2009). Osrednji mediji o problematiki niso poročali, izjema pa je bil Marjan Jerman, novinar Radiotelevizije Slovenija (Osební razgovor 2009).

S tem se je zgodil velik preobrat v smeri iskanja alternativnih rešitev. Vidne so bile spremembe v vrednotenju življenjskega okolja. Neobremenjeno življenjsko okolje so ljudje začeli povzdigovati na raven vrednote.

Naslednji velik mejnik, ki je vplival na spreminjanje miselnosti v glavah ljudi, je bila jedrska nesreča v Černobilu leta 1986. Nesreča je vplivala na zavedanje ljudi o nevarnostih, ki jih jedrske elektrarne lahko povzročijo. Ustanovljeno je bilo protijedrsko gibanje, ki je opozarjalo na resnost obstoja Jedrske elektrarne Krško ter smiselnost gradnje načrtovane jedrske elektrarne pri Dolu pri Ljubljani. Konec osemdesetih let je Vane Gošnik kot okoljski aktivist v Velenju organiziral ekološki shod proti odlagališču jedrskih odpadkov v Velunski graben v bližini Velenja, ki je napovedoval velike družbene spremembe v državi. Na omenjeno tematiko je aktivist Leo Šešerko organiziral številne okrogle mize, na katerih je opozarjal na nevarnost radioaktivnega sevanja. V tiskanih medijih je s svojimi prispevki o zastupljanju okolja izstopala Alenka Bizjak (Pesek 2009).

Tretji pomemben mejnik pri nastajanju gibanja zelenih je bil odziv na onesnaženje, ki ga je v tistem času povzročala elektrarna Šoštanj oziroma premogovnik. V dolini so namreč zaradi močnega onesnaževanja vidno umirali gozdovi. Najpomembnejši aktivist pri javnem opozarjanju na ogroženost zdravja ljudi v Šaleški dolini je bil Vane Gošnik (Pesek 2009).

Informiranje širše javnosti in preskok v širšem družbenem smislu se je zgodil z začetki objavljanja člankov, ki so opozarjali na napake družbeno-političnih razmer v državi, na napake posameznikov ter na organizacijsko zmedo v državi. Ena izmed najvplivnejših revij v osemdesetih in na začetku devetdesetih let je bil tednik *Mladina*. Bil je opozicijsko glasilo, ki se je osvobodil podrejene politične vloge. Po javnomnenskih raziskavah ga je pri nakladi dvaindvajset tisoč izvodov na začetku osemdesetih let

bralo več kot sto tisoč ljudi. Med drugim se je ukvarjala z vprašanji svobode tiska in svobode govora, **gospodarstva**, privilegiji socialistične nomenklature, zatiranjem mladinskih **subkultur**, človekovimi pravicami, varstvom okolja in drugim. Ljudje so se začeli zavedati svojih pravic in svobode. Začeli so prihajati na ulice in opozarjati na kršenje človekovih pravic in nepravilnosti, ki so se dogajale v političnem vodstvu. Še posebej odmevna je bila Mladina v drugi polovici osemdesetih let, saj je takrat naklada preseгла petdeset tisoč izvodov. Prišla je v ospredje zanimanja javnosti. Ob koncu osemdesetih je zaradi velike odmevnosti veljala za največjega državnega sovražnika. Tako je oblast celo prepovedala in zasegla nekaj najbolj spornih števil. Zaradi svojega naprednega **liberalnega pogleda** nedvomno sodi med enega izmed nosilcev osamosvojitvene ideje (Mičić 2004). Poleg Mladine je bil tudi Radio Študent tisti, ki je prvi poročal o okoljskih problematikah v Sloveniji.

Iz posameznih aktivistov oziroma ekološko ozaveščenih posameznikov, ki so se zavzemali za varstvo okolja ob odkritju negativnih okoljskih posegov v posameznih regijah, se je porodila ideja o njihovi formalni združitvi in ustanovitvi stranke Zelenih v Sloveniji. Aktivisti so namreč menili, da lahko le z vključevanjem varstva okolja v politiko dosežejo spremembe na okoljskem področju. Dušan Plut je v začetku leta 1989 objavil »Osnutek zelenega manifesta«, v katerem je poudaril, da Slovenija potrebuje stranko zelenih za boj proti večplastni gospodarski, tehnološki, družbenopolitični in moralno-etični krizi, zato ne bodo več pasivno in neodgovorno sprejemali nadaljnega zastupljanja prebivalcev in atomske države (Pesek 2009). Tako so se leta 1989 s skupnim zavzemanjem za uveljavitev varstva okolja na političnem področju posamezni aktivisti združili in ustanovili stranko Zelenih Slovenije. Ustanovljena je bila, ko so v Sloveniji nastajale prve demokratične stranke po 2. svetovni vojni, in se takoj dejavno vključila v aktualno politično življenje. S preходом z enostrankarske države v parlamentarno demokracijo in državo političnega pluralizma po letu 1990 so se prizadevanja za osamosvajanje še bolj okrepila in celo institucionalizirala (Vodopivec 2007). Prvi predsednik Zelenih Slovenije je postal Dušan Plut. S svojimi kandidati in programom so nastopili na prvih večstrankarskih volitvah po 2. svetovni vojni in povezani z drugimi strankami v Demokratično opozicijo Slovenije (Demos) stopili v takratno skupščino. Treba je poudariti, da so dobili kar 8,8 % volilnih glasov, zato so postali relativno najmočnejša zelena stranka v Evropi (Stranka ... 2008).

Vidni preobrat pri varstvu okolja v Sloveniji se je zgodil po slovenski osamosvojitvi, ko se je spremenil ekonomski, politični in zakonodajni kontekst reševanja okoljskih problemov. Uveljavitev demokracije je pomenila možnost soodločanja ter sodelovanja in soupravljanja družbe in okolja, ki je njen sestavni del. Ljudje so se začeli usmerjati k razpoznavanju narave kot vrednote. Demokracijo razumejo kot možnost soodločanja ter sodelovanja in soupravljanja družbe in okolja kot njegove sestavine (Smrekar 2006). To obdobje lahko označimo kot obdobje vrednot v prehodu, saj je 21. stoletje družbeno dinamično obdobje, ko se uveljavljajo novi družbeni procesi ter prihaja do vedno večjega razločevanja med družbenimi vrednotami in normami ter nazorskimi usmeritvami prebivalcev.

Kasneje, na volitvah v državni zbor leta 1992 so Zeleni Slovenije dobili precej manj glasov volivk in volivcev, 3,7 % (Pesek 2009). Takrat pa je razkol v stranki postajal vedno hujši. Razcep se je odrazil tudi na volilnem rezultatu parlamentarnih volitev leta 1996, ko nobena izmed zelenih strank ni prišla v državni zbor. Tukaj se je torej končala parlamentarna pot Zelenih Slovenije. Od takrat so aktivni predvsem na lokalnih področjih in imajo svoje svetnike v več občinah. Čeprav zelene stranke do današnjih dni niso ohranile takšne podpore, kot so jo imele na začetku devetdesetih let, je varstvo okolja danes nepogrešljiv del političnih, gospodarskih in družbenih odločitev.

Z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo je naša država sprejela obvezo za sistematično vključevanje okoljskih načel v gospodarstvo in način organizacije vsakdanjega življenja (Plut 2004). Sprejemanje naravovarstvenih zakonov in programov pomeni nove temelje na področju varstva okolja. V slovenskem prostoru se začne poudarjati trajnostni razvoj, ki naj bi prešel na vsa področja človekovega delovanja in mišljenja.

V zadnjih dveh desetletjih se je v razvitih državah, zlasti pri delu srednjega in zgornjega družbenega sloja, spremenila zavest o okolju. Uveljavljajo se ekocentrično usmerjene vrednote in norme, kot so

življenje v harmoniji z naravo, širjenje okoljsko odgovornih potrošniških izbir ter samoomejitvenih življenjskih stilov. Posamezniki s svojim delovanjem poskušajo na ravni individualne odgovornosti in izbir upoštevati omejenost naravnih virov in samočistilnih sposobnosti ekosistemov, naravne vrednote ter lepoto narave in kulturne pokrajine (Plut 2004). Vendar pa omenjene spremembe vrednot in norm ponotranji le majhen delež ljudi. Raziskava, ki jo je leta 2006 izvedel Smrekar, namreč kaže, da je okoljsko ozavešenih manj kot petina prebivalcev Slovenije. Prebivalci namreč načelno podpirajo varovanje okolja, še zlasti deklarativno, saj je to tudi družbeno zaželeno. Ko pa se soočajo z omejitvami, ki posegajo v njihov način življenja, ta vnetost hitro popušča. S približevanjem dejanj, ki jih lahko opredelimo kot okoljsko aktivna, se dejanska pripravljenost sodelovanja ljudi hitro niža (Smrekar 2006).

Od konca šestdesetih let do današnjih dni se je v Sloveniji izoblikovala temeljna okoljska miselnost, ki pa še zdaleč ne presega miselnosti o čim višji gospodarski rasti in težnjah po družbenem napredku. Varstvo okolja je kot eno izmed treh temeljnih polj trajnostnega razvoja še vedno pogosto neenakovredno obravnavano in zapostavljeno. Vzpostavitev trajnostne miselnosti namreč ni mogoče brez upoštevanja okoljskih omejitev. Pri tem imamo v mislih predvsem sedANJI način globalizacije sveta, moderni način življenja, ki zahteva izkoriščanje naravnih virov. Čeprav smo bili v preteklosti mnenja, da je bil socializem tisti, ki je dopuščal okoljske anomalije, današnji liberalizem s parlamentarno demokracijo, kljub zavedanju vpliva antropogenih sprememb v okolju, še vedno dopušča brezmejno gospodarsko rast in poglobljanje socialnoekonomskih razlik. Današnje mednarodne deklaracije največkrat le deklarativno vključujejo med temeljne vrednote spoštovanje okolja. Vrednotni sistemi v širši družbi so še vedno preveč antropocentrično zasnovani in oddaljeni od celovitega trajnostnega sistema vrednot (Plut 2008a). Pot za doseg okoljske zavesti ljudi bo tako v prihodnosti zahtevala nadaljnje, še aktivnejše udejanjanje načel trajnostnega razvoja na vsa področja družbenega in političnega sistema in razvoja ter s tem spreminjanja na žalost še vedno antropocentrično usmerjenih vrednot.

4 Sklep

V članku smo skušali predstaviti razvoj okoljske zavesti od začetka uveljavljanja varstva okolja kot aktivnosti človeške družbe do današnjih dni. Na podlagi zgodovinskih družbeno političnih dejstev smo izluščili tiste mejnike, ki so odločilno pripomogli k oblikovanju okoljske miselnosti in zavesti prebivalcev Slovenije. Družbenopolitična dogajanja namreč vplivajo na spremembo vrednot in miselnosti ljudi. Ta proces pa je dolgotrajen in odvisen od vsakega posameznika.

Razmere v okolju so se začele poslabševati po 2. svetovni vojni in dosegle svoj vrh proti koncu šestdesetih let. Začetki opozarjanja na okoljske probleme proti koncu šestdesetih in na začetku sedemdesetih let dvajsetega stoletja so bili neposredna reakcija na slabo stanje v okolju. Posamezni aktivisti, ki so imeli že zgodaj izoblikovano ekocentrično usmerjeno okoljsko zavest, so se zavzemali za nujnost sprememb v takratni antropocentrično zasnovanem družbenem sistemu. Prvi koraki pri vzpostavljanju ideje o vključevanju okoljskih tem v družbeno politično dogajanje so bili težavni. Ljudje so se zaradi nenehnih pretresov v družbenopolitični sferi čutili ogrožene. Bili so nezadovoljni, apatični in neopredeljeni do družbenih dogajanj. Okoljskih problemov niso občutili kot grožnje, pravzaprav so bili do okoljskih problemov neopredeljeni. Takrat se niso zavedali, da je onesnaženost okolja problem v njihovem okolju. Na začetku osemdesetih pa se je zgodil eden večjih preobratov v zgodovini družbenopolitičnih dogajanj pri nas. Z leti se je stanje v državi začelo zaostrovati, ljudje so opozarjali na nujnost sprememb v državi. Tako je prišlo do uveljavljanja demokracije in svobode govora. V medijih so se začele pojavljati okoljske teme, ki so pritegnile tudi širši krog ljudi. Za ljudi so bile okoljske teme nove in tako s tega vidika še zanimivejše. Zanimanje za okoljske probleme je namreč odvisno od medijev, političnih in ekonomskih interesov ter delovanja nevladnih organizacij. Kot tri najpomembnejše mejnike na področju širjenja okoljske zavesti prebivalcev Slovenije smo izpostavili afero belokranjska Krupa, jedrsko nesrečo v Černobilu ter onesnaževanje Velenjskega premogovnika in termoelektrarne Šoštanj. Viden je bil nagel preskok v zaznavanju

okoljskih problemov. Ustanavljala so se prva ekološka gibanja, posamezniki so ljudstvo začeli opozarjati na pomembnost varstva okolja. Začela se je uveljavljati zavest o trajnostnem družbenem razvoju. Ustanovljena je bila prva stranka Zelenih, ki je imela velik vpliv v tedanjem političnem prostoru. Samostojnost Slovenije in demokratizacija družbe, ko se je spremenil ekonomski, politični in zakonodajni kontekst reševanja okoljskih problemov je še dodatno spodbudil zanimanje za okoljske teme. Uveljavitev demokracije je pomenila možnost soodločanja ter sodelovanja in soupravljanja družbe in okolja. Vključitev Slovenije v Evropsko unijo je vplivala na vedno večje uveljavljanje pomena varstva okolja in njegovih načel na državni institucionalni ravni.

Današnje obdobje je povezano s prehodom k ekološko trajnostni družbi, ki še zdaleč ni doseženo. V slovenskem prostoru se uveljavljajo načela trajnostnega razvoja, ki pa se prepočasi in pogosto neukinkovito razširjajo na vsa področja človekovega delovanja in mišljenja.

Na podlagi raziskave razvoja okoljske miselnosti ugotavljamo, da je razvoj okoljske zavesti prebivalcev Slovenije v zadnjih štirih desetletjih tesno povezan z njenim družbeno političnim razvojem. Skozi celotno obdobje družbeno političnih dogajanj so se vzporedno spreminjale družbene vrednote in norme, ki so posredno ali neposredno vplivale na vedenje posameznika. Hipotezo, ki trdi, da na oblikovanje okoljske miselnosti posameznika vpliva mnogo dejavnikov, med katerimi so nedvomno pomembne družbene norme in vrednote ter zakonodajne omejitve, ki vplivajo na stališča do dejavnosti, lahko potrdimo. Pričujoči družbeno tranzicijski procesi so se in se še vedno odražajo v spremembah vrednot celotne družbe. Okoljska miselnost v Sloveniji se je oblikovala vzporedno z razvojnimi in družbeno političnimi procesi in se bo nadalje oblikovala tudi v prihodnje.

Danes živimo v dobi nenehnih družbenih pretresov. Vsestranski zelen dvig materialnega blagostanja spremlja izčrpavanje virov okolja in slabšanje kakovosti okolja. Čeprav se okoljska zavest prebivalcev z leti viša se človek ne zaveda posledic, ki jih s svojim delovanjem povzroča v okolju. Treba je namreč preseči današnje gospodarske in družbene težnje po neustavljivi rasti, saj naše okolje ni zgolj arena gospodarstva in bivalno okolje človeka, ampak ima tudi ekosistemski in varovalen pomen. Kakovost in delovanje okolja sta namreč temelj za trajno ohranjanje ekosistenčnih razmer za življenje živih bitij (Plut 2008b).

Svetovna finančna kriza in gospodarska recesija, ki smo ji priča v letu 2009, nas opozarja na nujnost uvedbe sprememb v sedanjem sistemu, temelječem na kapitalističnih temeljih neustavljive rasti. Kaos na družbeno političnem področju je velik. Ljudje postajajo podvrženi negotovosti. Izgube služb, nezmožnost plačevanja dolgov in nenadajne vedno večja stiska in revščina ljudi vplivata na nezaupanje, kritiziranje in v odpor ljudi proti enosmernemu kapitalističnemu sistemu gospodarstva. Zdaj je čas, da presežemo sedanje miselne vzorce, ki očitno ne nam ne našemu življenjskemu okolju ne prinašajo dolgoročnega trajnostnega razvoja. V tem trenutku je odprta možnost za nove alternative. Okoljska kriza je priložnost za spremembe v razmišljanju in navadah ljudi. Glede na to, da je naravno okolje in njegove sestavine postala vse bolj cenjena vrednota, je omenjeno miselnost treba spodbujati in razviti učinkovit družbenopolitični sistem, kjer bo imel okoljsko ozaveščen posameznik vidno vlogo pri sprejemanju odločitev. Prihodnost temelji na razvijanju okoljske miselnosti z okoljskim izobraževanjem in akcijami, s katerimi spreminjamo vedenje ljudi in dosežemo celovit razvoj okoljske zavesti (Gardner in Stern 2002).

5 Viri in literatura

- Descartes, R. 1957: Razprava o metodi. Kako pravilno voditi razum ter v znanosti iskati resnico. Ljubljana.
- Gardner, G., T., Stern, P., C. 2002: Environmental problems and human behavior. Pearson custom publishing. Boston.
- Ilešič, S. 1979: Pogledi na geografijo. Ljubljana.

- Kirn, A. 2004: Narava – družba – ekološka zavest. Ljubljana.
- Lampič, B. 2002: Agrarno obremenjevanje okolja na Slovenskem v energetske osvetlitvi: na izbranih primerih. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Mehle, B. 2009: Razpad zelenih jemljem kot osebni poraz. Intervju Dušan Plut. Dnevnikov objektiv, Dnevnik 13. 6. 2009. Ljubljana.
- Mičić, A. 2004: Cenzura v tisku – Mladina in oblast od 1985 do osamosvojitve. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Musek, J. 2000: Nova psihološka teorija vrednot. Ljubljana.
- Orožen Adamič, M. 1970: Kako naj vrednotimo pokrajino. Proteus 33-4. Ljubljana.
- Osebni razgovor s dr. Dušanom Plutom, 17. 6. 2009. Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Pasti razvoja, ekološke študije, 1985. Komunist, Ljubljana, 1985.
- Pesek, R. 2009: Stranka Zelenih Slovenije. Ljubljana.
- Plut, D. 1988: Belokranjske vode. Novo Mesto.
- Plut, D. 1997: Slovenija na križpotju. Ljubljana.
- Plut, D. 2004: Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju. Ljubljana.
- Plut, D. 2008a: Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika. Dela 29. Ljubljana.
- Plut, D. 2008b: Okoljska globalizacija, nosilnost okolja in gospodarski razvoj. Znanstvena konferenca.
- Radinja, D. 1974: Geografija in varstvo človekovega okolja. Geografski vestnik 45. Ljubljana.
- Razvoj okoljske prakse in obvladovanje NIMBY sindroma. Okoljsko raziskovalni zavod. Medmrežje: http://www.orz.si/si/index.php?option=com_content&task=view&id=124&Itemid=23 (23. 1. 2009).
- Rejec Brancelj, I. 1999: Agrarnogeografske značilnosti Slovenskih pokrajin z vidika varstva okolja. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rotar, J., Forstnerič, F. (ur.) 1969. Siti in lačni Slovenci. Publikacija dialogov. Maribor.
- Smrekar, A. 2006: Zavest ljudi o pitni vodi. Geografija Slovenije 12. Ljubljana.
- Špes, M. 1998: Degradacija okolja kot dejavnik diferenciacije urbane pokrajine. Geographica Slovenica 30. Ljubljana.
- Šterbenk, E. 1998: Premogovniške ugreznine in ojezeritve v Šaleški dolini ter varstvo okolja. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Vodopivec, P. 2007: Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana.
- Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji. Ljubljana, 1972.

6 Summary: The development of environmental mentality in the Slovenian territory

(translated by Matjaž Drobne)

The article shows the development of environmental awareness from the start of environment protection, as an activity of the modern man, up to today. On the basis of historical social and political facts we should point to those factors, which have decisively contributed to the formation of the environmental awareness and the consciousness of Slovenes. Social and political factors influence the changes in values and in the moral of the population. This process is lasting and depends from every individual as such.

The environmental conditions started to deteriorate after WWII and reached its peak at the end of the 1960's. The start of raising awareness about environmental issues at the end of the 1960's and at the start of the 1970's was a direct result of the bad state of the environment at that time. Several activists, who possessed a certain degree of the eco-friendly environmental awareness already at an early stage, fought for necessary changes in the social system which was based on people's needs. The first steps in forming the idea about including environmental themes into the socio-political sphere were quite problematic. Due to constant shake-ups in the socio-political sphere, people started to feel threatened, as they were unsatisfied with and indifferent to social occurrences. They didn't perceive

environmental problems as threats, as they felt more indifferent towards the mentioned problematic. At that time people were not aware of pollution being a big environmental problem. In the period from the start of the 1980's one of the biggest turnabouts in the history of social and political occurrences of Slovenia happened. With years the situation in the country started to get worse, with people starting to demand necessary changes in the country, which lead to gradual establishment of democracy and free speech in Slovenia. The media started to expose environmental issues, which rose awareness among the wider population. Environmental issues were rather new and because of that quite interesting for the population.

The awareness of the population about environmental problems depends from the media, political and economic interests and the activity of non-governmental organisations. As the three most important factors in the field of raising the awareness of people in Slovenia we can put into the foreground the scandal »Belokranjska Krupa«, the nuclear disaster of Chernobyl and raising population's awareness considering the pollution of the coalmine in Velenje as well as the thermal power plant Šoštanj. A rapid leap in the perception of environmental problems was made. First ecologic movements were formed, with several individuals starting to acquaint the population about the importance of environment protection. The consciousness about sustainable social development rose. The first Green Party, which had a major influence in the political sphere of that time, was established. The Slovene independence and the democratisation of the society, with the economic, the political and the legislative context of solving environmental problems, additionally contributed to the population's interest in environmental themes. The establishment of democracy also represented a possibility of co-decision-making and cooperation as well as co-management of the society and the environment. Slovenia joining the EU was a factor, which contributed to the more important role of environment protection and its principles on the state as well as the institutional level.

Today the society is making gradual steps towards the ecologically sustainable society, which is an on-going process. The principles of sustainable development, which are in their expanding onto all areas of man's activities, too slow or in many cases insufficient, are establishing themselves within Slovenia.

On the basis of the research about the development of environmental awareness, we can determine that the development of environmental awareness of Slovenes over the last four decades is in tight correlation with Slovenia's social and political development. Throughout the whole period of these forty years, social norms and values, which affected every individual's manners, gradually changed. The hypothesis, that a number of factors, among which the most important are social norms and values as well as legislative regulations, affect the formation of environmental awareness of every individual, was confirmed. The present socio-transitional processes were, and still can be seen, in the changes of social norms. The environmental awareness in Slovenia was formed parallel to the developmental and socio-political processes and will continue to develop in the future.

Today's society is constantly shaken up by social shocks. The universal rise of material prosperity is accompanied by taking advantage of environmental resources and the worsening of the quality of the environment. Although the environmental awareness of the population rises from year to year, mankind is not aware of all the environmental consequences of its activities. It is imperative to overcome the current economic and social tendencies towards the indefinite economic growth, as our environment shouldn't be seen only as a »playfield« for our economy and a man's habitat, but also as one which carries an important ecosystem- and protection meaning. The quality of the environment and its functioning represent the basis for a sustainable preservation of eco-conditions for all living beings (Plut 2008b).

The world financial crisis and the accompanied recession, which we have been witnessing in the past year, warn us about the necessity of changes in our current social system, which is based on capitalistic values of the indefinite economic growth. The chaos within the social and political sphere is huge, as people are subcoming economic insecurity. The loss of jobs, insolvency and a rising level of poverty affect the distrust, criticizing and the resistance of the population towards the one-way capi-

talistic economic system. Now it's the right time to overcome the current mental patterns, which don't guarantee sustainable development to mankind and to our environment. This is the right time for some alternatives. The environmental crisis also represents a possibility for changes in people's minds and habits. Due to the fact, that the natural environment and its components became a highly appreciated value, such mentality should be stimulated. We should also form a more efficient social and political system, where an environmentally-aware individual would have an important role in decision-making. The future should be based on raising environmental awareness with educating people about the environment and some activities, with which we would change the behaviour of the people and achieve a comprehensive development of environmental consciousness (Gardner and Stern 2002).

